

Jan de Vaal (Skippy) tijdens de Dachau-herdenking in het Amsterdamse Bos in 2008.

Foto: Wouter Tullenaar

“Over een paar uur is uw zoon weer thuis...”

Jan de Vaal (Skippy) is geboren op 18 mei 1922 op de Noordermarkt in de Jordaan in Amsterdam. De naam Skippy heeft hij te danken aan zijn vader die een konijnen- en kippenwinkel had. Daarom noemde iedereen in zijn omgeving hem Skippy. “Mijn vader was poelier en verkocht kippen en konijnen. In de Jordaan is het gebruikelijk om een bijnaam te krijgen, en daar heb ik de naam Skippy aan te danken. In Amsterdam zeg je kippie in plaats van kip en toen ik geboren werd noemde men mij ‘Skippy’, het zontje van de poelier.”

Skippy op de basisschool.

Voor de oorlog

Skippy's ouders hadden acht kinderen. Skippy beschrijft zichzelf als “de boosdoener” van zijn familie. Hij ging steeds op stap en haalde veel kattenkwaad uit. Al voor de oorlog was hij betrokken bij ongeregelde heden op de Dam en verzette hij zich tegen de NSB. Elke vrijdagavond ging hij met zijn vrienden naar de Dam om de NSB'ers te pesten die daar colporteerden met Volk en Vaderland. Het getreiter werd steeds erger. Na afloop gingen de NSB'ers altijd naar een gebouw aan de Admiraal de Ruijterweg. Skippy: “Daar gingen ze naartoe hè, 's avonds. Maar wij wachtten dan tot ze weer naar huis gingen. Nou ja, dan liepen we ze achterna [...]. We hadden altijd wat bij ons om ze af te tuigen. En zo is het eigenlijk begonnen hè? Het verzet...”

Verzet

Skippy werkte bij de Joodse familie Katz die een groothandel had met nouveautés op het gebied van kleding die onder andere gemaakt werd van tule en zijde. “Mijn baas en zijn vrouw waren hele goede mensen.” Skippy's taak bij het bedrijf was om bestellingen rond te brengen met zijn bakfiets. Hij bracht deze naar de Bijenkorf en andere grote zaken in Amsterdam. Naast het rondbrengen van bestellingen had Skippy een andere belangrijke taak bij het Joodse bedrijf. “De bakfiets waarop ik reed had een grote afgesloten bak waarin ik alles naar de winkels bracht. Maar in diezelfde kist bracht ik ook wapens weg. Ik moest de wapens van mijn baas naar de bakfietsloods brengen en vandaaruit werden de wapens weer ergens naartoe gebracht. De eindbestemming ben ik nooit te weten gekomen. Ik haalde de wapens op meerdere adressen op.”

De verzetsgroep waar Skippy voor werkte was de groep Olieman, die uit vijf man bestond. In januari 1942 werd door een onbekend persoon verraad gepleegd en ging het mis.

Arrestatie

“Op 27 januari 1942 werd ik van huis gehaald, door vier heren in het zwart. Ik was toen 19 jaar oud.” De vier heren in het zwart waren SS'ers. Tegen Skippy's moeder zeiden zij dat Skippy na een paar uur weer thuis zou komen. Het zouden meer dan drie jaar worden.

Skippy werd door de SS'ers naar het hoofdkantoor van de SD in de Euterpestraat gebracht. In de kelder van deze voormalige meisjesschool, waar nu de cellen zaten, moest hij een dag doorbrengen zonder eten of drinken. De avond erop, in de “dikke sneeuw”, werd hij in een taxi naar de gevangenis aan de Amstelveenseweg gebracht. Vervolgens werd Skippy overgebracht naar de gevangenis aan de Weteringschans. “En vanuit de Weteringschans werden we naar het Singel gebracht”, herinnert Skippy zich. “Daar had je het Duitse gerechtsgebouw en werden we veroordeeld.” Skippy werd *Abgetrent*. Dat betekende dat hij de rest van zijn leven zou moeten doorbrengen in een concentratiekamp. Via de gevangenis aan de Weteringschans werd hij overgebracht naar Amersfoort.

De gevangenis aan de Weteringschans.

Amersfoort

Op 15 januari 1943 kwam Skippy aan in het *Polizeiliches Durchgangslager* Amersfoort en kreeg hij het nummer 2094. Kamp Amersfoort was een voormalig kazernecomplex voor Nederlandse militairen dat in augustus 1941 door de Duitsers was omgebouwd tot een transitkamp. De meeste gevangenen verbleven hier relatief kort, om verder vervoerd te worden naar een ander kamp. Skippy ging al na drie dagen naar kamp Vught. Hoewel Skippy hier bijna vijf maanden was, herinnert hij zich weinig over zijn verblijf in dit kamp. In juni 1943 werd hij op transport gezet naar Natzweiler.

Natzweiler

Natzweiler lag in de Elzas en was het enige concentratiekamp dat in Frankrijk door de nazi's werd opgericht. Het ligt ongeveer vijftig kilometer ten zuidwesten van Straatsburg bij de plaats Natzwiller, op 800 meter hoogte. De locatie van het kamp was pervers gekozen: op de noordelijke helling van een kale berg. Het sneeuwde er veel en het was er erg koud. Hinke Piersma schrijft in *Doodstraf op termijn*: “Natzweiler was een *Konzentrationslager dritter Stufe*. De indeling *Stufe III* slaat zowel op het type gevangenen als op het kampregime. Categorie III waren gevangenen die als zeer gevaarlijk werden beschouwd en de zwaarste *Schutzhaft* vereisten; een *Stufe III* kamp was een ‘zwaar’ kamp met een hoge sterfte.” Skippy kreeg in dit kamp het nummer 4454.

Bijna alle Nederlandse gevangenen in Natzweiler waren *Nacht und Nebel*-gevangenen, die de nazi's spoorloos wilden laten verdwijnen. Skippy was daar geen uitzondering op. Zij kregen deze straf omdat ze zich hadden verzet tegen de nazi's. Niemand mocht weten waar deze gevangenen waren en de familie zou nooit van hun overlijden op de hoogte worden gesteld.

Natzweiler staat bekend als een heel slecht kamp onder de mensen die hier gevangen hebben gezeten. Niet alleen werden hier gevangenen door bijvoorbeeld ophanging omgebracht, velen kwamen ook om als gevolg van *Vernichtung durch Arbeit*.

Gevangenen op weg naar de steengroeve in Natzweiler.

De *Vernichtung durch Arbeit* vond plaats in de steengroeve, waar een zeldzame rode graniet gewonnen werd voor Hitlers bouwwerken. De productie werd onder zware omstandigheden uitgevoerd door de gevangenen. Zij stonden tegen een kale rotswand, waar gaten in geboord waren waar springstof in ging. Nadat het spul tot ontplloffing was gebracht moesten de gevangenen de losse rotsblokken en het gruis en puin in tapse karren laden. Als de karren vol waren riep de voorman dat ze weg konden. Een halve kilometer verderop werd het omgekiept. Bij dit werk heeft Skippy volgens Floris Bakels zijn leven gered. Floris had bij aankomst aan een kapo verteld dat hij een advocaat was, zo liet hij optekenen in het boek *Doodstraf op termijn*. Het resultaat was dat hij extra getreiterd werd, want zo'n advocaatje zou hij wel even leren wat werken was. Bakels vertelde dat Skippy hem op een zondagochtend redde toen de gevangenen werden opgeroepen om stukken graniet per kruiwagen over een glibberig pad omhoog naar een stortplaats te brengen. Bakels koos kleine stukken in de hoop dat zijn kruiwagen dan lichter zou zijn. Veel kleine stenen leveren echter een loodzware kruiwagen op. Een kruiwagen met grote stukken lijkt vol, maar is door de grote hoeveelheid lucht halfleeg en daarmee lichter. Bakels vertelde: “Na een paar uur – het veel betreden en -bereden pad was intussen een glijbaan geworden – naderde het einde van mijn krachten. Ik begon meer dan normaal op te vallen, sukkeldrarend en hijgend op weg naar boven met mijn vervloekte kar. Dit ontging Skippy niet. Toen wij weer beneden waren aangekomen, na de zoveelste gruwelreis, en onze wagens hadden geladen, siste hij (Skippy) me toe: “Ruilen!” Meteen pakte hij mijn kar op en liep al. Ik pakte de zijne, die de helft lichter leek en ook was.”¹ Zo zorgde Skippy ervoor dat Bakels minder opviel en geen zwaarder werk kreeg of mishandeld werd door de kapo.

Cochem

Op 10 maart 1944 werd Skippy overgebracht naar *Arbeitslager* Cochem, dat tevens dienst deed als buitenkamp van Natzweiler. De opening van *Aussenlager* Cochem in maart 1944 markeerde het begin van de opening van grote *Aussenlager* op Duitse

¹ *Doodstraf op termijn*, Hinke Piersma, Walburg Pers, 2006.

bodem. Cochem bestond uit twee kampen bij de plaatsjes Bruttig en Treis, aan beide kanten van een 2,8 kilometer lange spoortunnel die was stilgelegd en werd gebruikt voor de champignonteelt. De gevangenen moesten de tunnel verder uithakken, zodat die gebruikt zou kunnen worden als onderaardse fabriek door de firma Bosch. "Het was heel verschrikkelijk nat daar en het was echt verschrikkelijke werk om te doen."

Vanaf de opening van *Aussenlager* Cochem waren er regelmatig (twee tot drie keer per week) gevangenen-transporten tussen Natzweiler en Cochem. De gevangenen werden voortdurend heen en weer gesleept. Dat was nodig vanwege de extreem harde omstandigheden in Cochem: regelmatig werden uitgeputte gevangenen vanuit Cochem teruggestuurd naar Natzweiler en daar in de ziekenbarak opgenomen. Andere gevangenen uit Natzweiler moesten hun plaats dan innemen.

Op 27 februari 1944 werd Skippy met pleuritis² opgenomen in de ziekenbarak in Cochem. Op 2 maart 1944 werd hij ontslagen uit de ziekenbarak en op 9 april 1944 ging hij weer terug naar het hoofdkamp Natzweiler.

Terug in Natzweiler

Terug in het kamp kwam Skippy in de *Kartoffelkeller* terecht. Dat was een kelder onder het kamp, waar de gevangenen aardappelen moesten uitzoeken en schoonmaken.

Tijdens zijn verblijf in Cochem had Skippy een fles jenever van een burger gekregen.³ Die nam hij mee naar het kamp maar werd snel gevonden door de kapo, die hem de fles afnam. Skippy werd naar het strafcommando gestuurd, waar hij geulen moest maken voor de waterafvoer. Hier ontmoette hij Jan Kotwijk. Jan overtuigde Skippy ervan om zich in te schrijven om mee te gaan naar Erzingen. In juni 1944 gingen ze hiernaartoe.

Erzingen

Erzingen was na Cochem het tweede *Aussenlager* dat *Nacht und Nebel*-gevangenen opnam, en het eerste waarin *Nacht und Nebel*-gevangenen functies kregen in de kamphiërarchie. Dat duidt erop dat de SS het vanaf die tijd minder nauw begon te nemen met de strenge regels die voor *Nacht und Nebel*-gevangenen golden. Skippy verbleef ongeveer negen maanden in Erzingen. Hij moest er heel hard werken in de fabriek die hier werd gebouwd. Ook werkte hij op een nabijgelegen station, waar hij wagons met kolen moest lossen.

Toen de geallieerden in september 1944 oprukten werden de gevangenen uit Natzweiler geëvacueerd naar Dachau. Vanuit Erzingen kwam later ook Skippy in het concentratiekamp Dachau terecht.

Dachau

"Je werd naar binnen geslagen, zo uit de wagen hop het kamp in. Dan ging je naar een grote barak, vervolgens werd je helemaal uitgekled en werd je ingespoten⁴ en je haren werden helemaal geschoren. En dan kreeg je een uniform, nou en dan ging je naar een barak toe."

Skippy is maar heel kort in Dachau geweest. Dachau was een van de grootste en oudste concentratiekampen. In eerste instantie werden in Dachau direct na de machtsovername door Hitler in 1933 politieke tegenstanders gevangengezet, zoals

communisten en sociaaldemocraten. Al in het eerste jaar kwamen tientallen politieke gevangenen om het leven. In de loop der tijd werd de bevolking van het kamp meer divers, en werden er bijvoorbeeld ook homoseksuelen, misdadigers, verzetsstrijders en Joden opgesloten. Opvallend was het grote aantal religieuze gevangenen (geestelijken) dat in Dachau werd vastgezet. Je had dus verschillende gevangenen en zoals in alle concentratiekampen kon je de herkomst en aard herkennen aan de opgestikte driehoek op hun gestreepte pakken. De politieke gevangenen, waar Skippy toebehoorde, hadden een rode driehoek. Met de letter N was in de driehoek zijn nationaliteit aangegeven. Onder de rode driehoek droeg Skippy zoals alle gevangenen een wit en rechthoekig stukje stof met het nummer dat hij in Dachau had gekregen: 157397.

Toen Skippy in Dachau aankwam zaten er ongeveer 32.000 gevangenen op een kluitje. Het kamp zat overvol en na een kort verblijf in Dachau werd Skippy snel overgebracht naar het buitenkamp Allach.

Allach

München-Allach was een van de grootste buitenkampen van Dachau. In 1942 werden de eerste concentratiekamp-gevangenen in Allach ingezet. Vlakbij was een BMW-fabriek waar vliegtuigmotoren werden geproduceerd. BMW had steeds meer arbeiders nodig en zo steeg het aantal gevangenen tot meer dan 10.000 in 1944. Het buitenkamp bestond uit circa dertig barakken en was omgeven door wachttorens en een hoog hek van prikkeldraad dat onder de stroom stond. Er was een gebouw met voorzieningen als een keuken, een wasruimte, er was een cellencomplex, er waren woonbarakken en er was een appèlplaats. Er waren ook onderkomens voor SS-bewakingspersoneel. Uiteindelijk bevonden zich hier meer dan 22.000 gevangenen.

In Allach werkte Skippy in het *Revier*. "Daar werkte ik in de ziekenbarak om de zieke mensen te wassen en te helpen met eten geven van die vuile vieze koolraapsoep. Ik heb na de oorlog nooit meer koolraapsoep willen eten!" Door dit werk kon Skippy verschillende malen eten smokkelen naar zijn Nederlandse vrienden in het kamp. In Allach heeft Skippy ongeveer drie maanden gezeten tot het kamp op 30 april 1945 door de geallieerden werd bevrijd.

Bevrijding Allach, 30 april 1945.

Bevrijding

"Onze vriend Pim Boellaard heeft er toen voor gezorgd dat we met een hele colonne vrachtwagens van de Amerikanen naar Holland konden gaan." Pim Boellaard was net als Skippy *Nacht und Nebel*-gevangene geweest. Na de bevrijding van Dachau verliep de repatriëring van de Nederlandse ex-gevangenen moeizaam. Boellaard reisde naar Nederland en wist met steun van prins Bernhard voor de nodige transportmiddelen te zorgen.

² Een ontsteking van het borstvlies door een bacterie of een virus.

³ In de steengroeve werkten ook een aantal Franse civilisten. Waarschijnlijk heeft Skippy de fles jenever van een van hen gekregen.

⁴ Ontsmet.

In Nederland aangekomen werd Skippy samen met veel andere ex-gevangenen naar het centraal station in Amsterdam gebracht. Ze kregen er een bord havermoutpap te eten en konden daarna zelf beslissen waar ze naartoe wilden gaan. Alle ex-gevangenen kregen papieren mee waarin stond dat ze uit een concentratiekamp kwamen. Skippy ging naar zijn zus. "Ik ben vanaf het centraal station naar mijn zuster gelopen. Inmiddels kreeg ik te horen dat ze tegen mijn moeder hadden gezegd dat ik onderweg naar huis was. Ik moest toen echt andere kleren aan, want ik liep nog in mijn zebra-pakje toen ik in Amsterdam aankwam."

Na het bezoek aan zijn zuster ging Skippy naar huis, maar zijn vader was inmiddels overleden. "Ik ben heel erg goed door de Jordaanse bevolking opgevangen. Want zo waren de echte Jordaners!" Bij thuiskomst werd zijn kampuniform meteen door zijn familie verbrand.

Leven na de oorlog

Al snel ging Skippy aan het werk in Wieringermeer, waar hij sloten moest uitbaggeren. "Ik ben toen meteen werk gaan zoeken want er moest brood op de plank komen. We waren thuis met acht kinderen en we moesten aan de slag."

In 1949 leerde Skippy Ida van der Rijd kennen bij drukkerij Van Leer, waar ze allebei werkten. In 1950 trouwden ze. Ze kregen twee kinderen: Astrid die in 1958 werd geboren en Maurice die in 1967 werd geboren.

Skippy en zijn vrouw Ida.

Skippy deed allerlei werk, maar op een gegeven moment ging het niet meer. "In 1972 ben ik bij psychiater Fentener van Vlissingen terechtgekomen en ook gelijk afgekeurd voor werk."

Skippy zegt dat hij zo min mogelijk denkt aan zijn gevangenschap. Hij vindt dat alles wat in het verleden is gebeurd, in het verleden moet blijven en dat je naar de toekomst moet kijken. Ieder jaar gaat hij wel naar de herdenking in Natzweiler en naar de Dachau-herdenking in het Amsterdamse Bos. "Jaarlijks ga ik terug naar het kamp Natzweiler tijdens de herdenking in september. Ik ervaar het contact met mijn oud-kampgenoten als familie en met hen praat ik over de periode in de kampen."

Skippy met oud-Natzweilers Ernst Sillem (links) en Jaap van Mesdag (rechts) op het station van Rothau bij Natzweiler, tijdens de Natzweiler-herdenkingsreis in 2011.

Skippy is nu weduwnaar en woont in Hoofddorp. Hij is nog fit en doet daarom vrijwilligerswerk in een bejaardentehuis. Daar helpt hij mee in de keuken. Hij vindt het leuk om te doen en leert daar ook nieuwe mensen kennen. Zijn vrouw Ida overleed door suikerziekte. Zijn kinderen wonen op zichzelf en hebben allebei een partner en kinderen. Ze komen regelmatig langs bij hun vader. Ze kennen zijn verleden, maar praten daar zo min mogelijk over. "Mijn vader is een spontane man", aldus Astrid. Zijn kinderen kijken heel erg naar hem op en hebben veel respect voor hem en voelen zich erg betrokken bij zijn verleden. Ze zijn trots op hun vader. Skippy heeft verschillende boeken over de kampen die hij wel eens herleest. "Een eerlijk antwoord is en blijft moeilijk en geef ik met veel tranen in mijn ogen. Alle Natzweilers en hun familie blijven mijn broers en zusters."

Geschreven door Maria Andrea Pineda Calderón (1993) en Chaima Akaazoun (1995) voor het herinneringsboek in de Verzoeningskerk in de Gedenkstätte Dachau en hun vwo-profielwerkstuk.

Belangrijkste bronnen:

- Interview met Jan de Vaal, door Andrea en Chaima op 15 oktober 2012
- Schriftelijke informatie Jan de Vaal, 2 maart 2002
- Archiefstukken Oorlogsnazorg Rode Kruis Den Haag
- Herdenkingsboek Dachaureis 2010
- Doodstraf op termijn, Hinke Piersma, Walburg pers 2006
- Der Ort des Terrors, Geschichte der Nationalsozialistischen Konzentrationslager, Band II, Wolfgang Benz en Barbara Distel, Verlag C.H. Beck 2005
- Das Konzentrationslager Natzweiler-Struthof und seine Aussenkommandos an Rhein und Neckar 1941-1945, Robert Steegman, Metropol Verlag 2012

Dachau 22 maart 2013

Jan (Skippy) de Vaal

Maria Andrea Pineda Calderón

Chaima Akaazoun